

Schacht ve Azami'nin Fıkhın Menşesine Yaklaşımı¹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين

Muhterem hâzirûn, hepinizi saygıyla selamlıyorum

İki gündür burada farklı konularda birbirinden değerli pek çok tebliğ dinledik. Ben ise tebliğimde büyük resmi bir az daha belirginleştirmeye çalışacağım. 1252/1836 yılında vefat etmiş olan İbn Abidin'i fıkhın klasik döneminin son temsilcisi olarak gösterebiliriz. Bu tarih, aynı zamanda bir dönüm noktasını, bir dönemeci de ifade eder. Şöyle ki bu tarihte, İslam dünyasını siyasi ve askeri alanda temsil eden en büyük güç olan Osmanlı Devleti artık eski satvetini ciddi anlamda yitirmiş durumdadır. Tanzimat döneminde yapılan düzenlemeler bu bağlamda okunabilir. Batı, İslam dünyasının temsilcisi konumunda olan Osmanlı'nın askeri, siyasi ve ekonomik alanlardaki güç kaybını fırsata dönüştürmek istedi. Maddi alanda güven kaybına uğrayan Müslümanların, kendilerini bir daha toparlayamaması ve Batı'nın karşısına rakip bir güç olarak bir daha çıkamamaları için manevi olarak özgüven kaybına uğramaları gerekiyordu ve bunu Müslümanlara yaşatmak için ciddi bir atağa geçtiler. Nereye nasıl saldıralım ki maksat hâsıl olsun? Bir kere, o güne kadar birey, toplum ve devlet düzeyinde Müslümanları çekip çeviren fıkıh hedef tahtasına konulmaya en uygun alanı teşkil ediyordu. Zira fıkıh, bu ameli işlevinin yanı sıra, bütün İslami ilimler için bir şiraze işlevi de görüyordu. Dolayısıyla fikha vurulacak bir darbe İslam'ın hem kaba hem yumuşak gücünü zayıflatacak, böylece ana yapının çökertilmesi yolu açılmış olacaktı. Omurgası çökertilen yapı artık rahatlıkla bertaraf edilebilecek hale gelir.

Saldırılacak en uygun hedef olarak fıkıh seçildikten sonra peki fikha hangi noktadan saldırılmalıydı? İbn Abidin'in vefat ettiği tarihe kadarki 900 yıllık zaman dilimi İslami ilimlerin klasik dönemini oluşturur. Klasik birikime nüfuz edebilmek her babayiğidin kârı değildir. Buradan yapılacak bir saldırı çok zahmetli, hatta imkânsız olacağından onlar İslam'ın daha kolay nüfuz edilebilecek bir dönemini tespitte koyuldular. Bu dönemin müsteşrikleri, özellikle antrenmanlı oldukları kitab-ı mukaddes tenkidi (*Biblical Criticism*) çalışmalarındaki birikimlerinden de cesaret alarak İslam'ın erken dönemine yöneldiler. Literatürün nisbeten az, giriftliğin henüz sınırlı olduğu teşekkül

¹ Prof. Dr. Bilal Aybakan, İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

dönemine yoğunlaştılar. Böylece teşekkül dönemi saldırıya en uygun hedef olarak seçildi. Bu dönem üzerinden saldırırken de dürüst davranmadılar. Şöyle ki eleştiriler, teşekkül döneminin bütünü taranıp incelenerek oluşturulmadı. İslami ilimler özellikle de fikhın teşekkül dönemi hicri 11-311 yıllarını, yani Rasulullah'ın vefatından İmam Taberi'nin vefatına kadarki zaman dilimini kapsar. Velhasıl kabaca 300 yıllık zaman dilimi İslami ilimlerin teşekkül dönemini oluşturur. Demek istediğim şu ki onlar hicri 311'den sonrası birikimini hedef almak yerine öncesini hedef seçtiler. Peki, hedef seçtikleri döneme karşı ne yaptılar? Bir noktaya son derece dikkat etmemiz gerekir. Burada hepimiz İslami ilimlerle şu veya bu şekilde iştigal ediyoruz. Bildiğiniz gibi fikhın şöyle bir tanımı var: Şer'i-ameli hükümler toplamı. Dikkat edelim, buradaki "şer'i" kelimesi tam da meselenin bam telini oluşturmaktadır. Şer'i kelimesi kaldırılırsa, yani "şer'i" sözcüğü olmaksızın sadece "ameli hükümler" denilse, o ameli hükümlerin dinle irtibatı kesilmiş olur, ortaya konulacak hükümler toplamı seküler bir hukuk sistemine dönüşür. Peki, bizim klasik dönemde fıkıh için temel iddiamız neydi? Biz ısrarla şunu iddia ediyorduk: "Şer'i-ameli hükümler" diyerek özellikle "şer'i" kelimesine ciddi anlamda vurgu yapıyorduk. Siz şer'i dediğiniz zaman ne demiş oluyorsunuz? Şunu demiş oluyorsunuz: Fikhî oluşturan her önermenin, her hükmün doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka vahiy ile irtibatı vardır. Vahiy Kur'an ve Sünnet'te ete kemiğe bürünmüştür. Buna göre fikhın bütün içeriği bir şekilde vahiden türetilmiştir, yani fıkıh Kur'an ve Sünnet'in ya doğrudan ya da dolaylı türevidir. İşte bizim başından beri temel iddiamız buydu. Bu ruh dünyasında yetiştik ve İslam dünya görüşü buna göre şekillendi.

Müsteşrikler özellikle de Schacht'ın tam olarak hedef seçtiği kavram "şer'i" kelimesiydi ve buna odaklandı. O, geleneğin bugüne kadar bize vahiy kökenli olduğunu söylediği fikhî birikimin aslında vahiy kökenli olmadığını iddia etti. Bu iddia neye benzer? Bugüne kadar nesebi meşru birine, durum senin bildiğin gibi değil, tam tersine nesebin meşru değildir demeye benzer. Bu sinsî ve ağır töhmet kimi Müslümanları birtakım tereddütlere sevk etmiş ve özgüvenlerine hâlel getirmiştir. Şimdi tekrar asıl kavganın yaşandığı püf noktaya, yani "şer'i" kelimesine dönelim ve iki tarafın iddiasını netleştirelim. Geleneğimiz bize, ister teklifi ister vaz'î olsun her bir fikhî önermesinin, her fikhî hükmün mutlaka vahiy ile irtibatlı olduğunu telkin etmiştir. Schacht ise bu irtibatın ya hiç olmadığını ya da sanıldığı gibi olmadığını iddia ediyor. Bu hususta Schacht, dikkat edelim, iki yerden destek alıyor. Bunlardan birincisi Hollandalı müsteşrik

Christiann Snouck Hurgronje'dir. Fıkıh alanında ilk uzman müsteşrik olan Hurgronje, bir mühtedi gibi davranıp Hicaz'da Malay müslümaları arasına sızmış, onlar hakkında istihbarat toplamış ve bir müddet Cava'daki Hollanda sömürge valisine danışmanlık yapmıştır. Altı cildi bulan telifatının bir kısmı aralarında Schacht'ın da bulunduğu bazı müsteşrikler tarafından İngilizce, Fransızca gibi Batı dillerine tercüme edilmiştir. Bu malzeme Schacht'ın oldukça işine yaramıştır. Zira Schacht, erken dönem Hanefi Hiyele literatürü uzmanı (Kendi el yazmasıyla üç tane hiyele risalesini toparlayarak bunları daha sonra yayınlamış ve akademik ünvanlarını bununla almıştır.) olsa da fıkıh konusunda sadece kendi birikimiyle mevcut iddiaları ileri sürebilecek durumda değildir. İşte o, bu noktada Snouck Hurgronje'nin özellikle fıkıh konusundaki müktesebatından yararlanıyor. Bugün sabahleyin Tayyar Hoca bir başka isme temas etmişti. Bergstrasser diye Kuzey Irak'ta Şâfiîler arasında çalışmış olan bir müsteşrik daha var. Onun da yine fıkıhla, özellikle Şâfiî fıkıhıyla ilgili çalışmaları var. Bergstrasser oldukça genç bir yaşta ölünce Schacht onun notlarını da toplayıp telif ediyor ve böylece Batı akademiyasına kazandırıyor. Schacht'ın asıl destek aldığı ikinci önemli müsteşrik Goldziher'dir. Onun hadis alanındaki çalışmalarını esas alarak kendi çalışma alanını daraltıyor. Ne yapıyor Schacht? Goldziher'in, hadislerin sıhhatine ilişkin yaklaşımını fikhî hadislere uyarlıyor. Ahkâm hadislerine odaklanan Schacht'ın derdi fikhın can damarını kesmektir. Yaptığı araştırmalar neticesinde maksadına en uygun malzemeyi Şâfiî'de bulabileceğini düşünüyor ve özellikle de onun polemik türü risalelerine yoğunlaşıyor. Aslında Schacht'ın en büyük uzmanlık alanı Şâfiî'in bu tür risaleleridir. Zira bu risaleleri paragraf paragraf numaralandırıp telif sırasına koyabilecek kadar içeriğe hakim hale gelmiştir. Mısır'a gidip Ezher'de hocalık yapacak kadar iyi bir Arapça bilgisine sahiptir. 1939'da II. dünya savaşı patlak verdiğinde bulunduğu İngiltere'den Mısır'a gitmek istemiş, ama Mısır hükûmeti kendisine izin vermemiştir, Kahire'deki kütüphanesini istemiş, o talebi de kabul görmemiştir. Savaş yıllarında radyoda Arapça spikerlik de yapmış olan Schacht, kırgın ve öfkeli olarak yazmaya başladığı başyapıtı *Origins of Muhammad Jurisprudence* adlı eserini 1948'de bitiriyor. Telifi dokuz sene kadar süren eser 1950 basılıyor ve Batı akademiyasında büyük yankılar uyandırıyor.

Schacht'ın *Origins of Muhammad Jurisprudence* adlı eserini başından sonuna kadar okuduğunuzda dikkat çeken bir kurnazlık hissedilir. Şöyle ki fikhî önermelerin vahiyle irtibatını kurma vazifesini gören ve bir anlamda dini bilginin meşruiyet şemasını

teşkil eden fıkıh usulünün henüz teşekkülünü tamamlamadığı bir aşamasındaki tenkitler üzerinden eserini inşa etmeye çalışıyor. Fıkıha kaynak ve yöntem konusunda lojistik destek sağlayan fıkıh usulü, Resulüllah'ın vefatından itibaren hicri IV. Yy.ın başlarına kadar süren bir zaman diliminde oluşumunu tamamlayacaktır. İlk iki asrın ilmi durumunu en iyi tespit edip bize aktaran Şâfii'nin polemik türü risalelerinde yer alan onun farklı merkezlerdeki usul konularına yönelik farklı yaklaşımlara yönelttiği eleştirileri temellük eden Schacht bu eleştirileri abartarak bütün sisteme insafsız bir şekilde yöneltmektedir. Oysa fıkıh usulü Şafii'nin eleştirileri sonrası dönemde ileri sürülecek karşı eleştirilerle olgunlaşıp gelişimini sürdürecektir ve kemale erecektir.

İlk iki asrın ilmi tartışmalarını canlı yayınlıyormuşçasına eserlerinde tespit edip koruma alan Şafii'nin eserlerinin tamamına değil sadece işine gelecek olanlarından yaptığı alıntılarla tezlerini temellendiren Schacht, ansiklopedik bir eser olan Ümm'ün çoğu yerlerini görmezden geliyor. Oysa bu devasa eser bir tür uygulamalı fıkıh usulü eseridir. Üzülerek belirtmeliyim ki Müslüman araştırmacılar da eserlerin isimlerini aşır da içine girerek oradaki fikri derinliği yakalama gayretine göstermemektedirler.

Peki, Schacht'ın dikkatini çeken Şafii'nin polemik türü hangi eserleri ve hangi eleştirileridir? Bu arada bir hususu daha belirtmem gerekir ki Schacht mezkur eserinin başında temel iddiasının fıkıhın ibadetler bölümüne değil, muamelat alanına ilişkin olduğunu belirtir, yani muamelat alanındaki fıkhi ahkâmın şeriliğine itiraz eder. Bu husus Azami'nin dikkati pek çekmemiş veya önemsememiş olmalı ki reddiyesinde ibadetlere ilişkin de örneklere yer vermektedir. Kur'an-ı Kerim'den çıkarılan hükümler, özellikle ahkâm ayetlerinin önemli bir kısmı ibadet bahisleriyle ilgilidir. Kur'an'da muamelatın feraiz ve aile hukuku ile ilgili hükümleri yer almaktadır. Fakat Schacht'ın temel iddiasını daha net bir ifade etmek gerekirse, mali muamelata hasrettiğini söyleyebiliriz. O, mali muamelat kapsamındaki ahkâmın Emevi kökenli olduğunu iddia eder. Schacht, bu menşei Emevi vali, kadı vb. yöneticilerinin kararlarıyla ilişkilendirerek fıkıhın aslında seküler bir kaynağa dayandığını ima eder. Geleneğimiz de Emeviler döneminde etkin olan Tabiun alimlerinin içtihatlarının fıkıha dahil olduğunu kabul eder. Fakat mesele Schacht'ın anlattığı gibi değildir. Emeviler döneminde, özellikle Sümeyye Onuk Demirci'nin Medine özelinde dikkat çektiği Fukaha-yı Seb'a, bu şehrin tabiin dönemi ilmi birikimini ifade eder. Acaba Fukaha-yı Seb'a'ya ait bu birikimin geriye doğru izini sürülürse hangi kaynağa çıkar? Bu noktada özellikle Hz. Ömer dönemindeki tatbikata dikkat çekmek

isterim. Resulullah'ın vefatından sonra biliyoruz ki Hz. Ebubekir iki buçuk yıl halifelik yapmıştır. Ardından gelen Hz. Ömer'in ise tam on hilafet görevinde bulunmuştur, süre zarfında çok zengin bir icraat söz konusu olmuştur. İşte Hz. Ömer'in on yıllık tatbikatı İslam toplumu için ciddi birikim ve fıkıh için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Bu noktada temel problem bu birikimin fıkıhın içine nasıl taşınacağı meselesidir. Fukaha-yı Seb'a içerisinde Said b. Müseyyeb'in konumu malumdur. Tabakat eserlerinde onun için "Râviyetü Ömer" nitelemesi yapılır. Bu ne anlama gelir? Hz. Ömer'in görüşlerini, içtihatlarını, yani on yıllık icraatını en iyi aktaran kişi anlamına gelir. Hanefî çevresinde ise ünlü sahabe İbn Mes'ud, Hz. Ömer'in anlayışını en iyi temsil eden kişidir. Onun yetiştirdiği talebelerin belirtilen birikimi tevarüs ettiklerini söyleyebiliriz. Demek ki Hz. Ömer'in icraatı hem Kûfe hem Medine'de fukahası nezdinde önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu iki çevrenin bu vb. birikimi fıkha ettiğini tespit edince iki kesime karşı reddiyeler kaleme almıştır. Amel-i Ehl-i Medine'nin kökeninde Hz. Ömer'in on yıllık icraatının da payı küçümsenemez. İşte Şâfiî özellikle Hanefî ve Malikilere karşı kaleme aldığı risalelerinde onlara ağır eleştiriler yöneltmektedir. Fıkıhın içine dahil ettikleri kimi meseleleri örnek göstererek bunları hangi gerekçeyle sisteme dahil ettiklerini sorguluyor. Sünnet mi, Sahabi kavli mi, yoksa icma mı olduğu konusunda onları sıkıştırıyor. Hanefiler kimi zaman mezkur tatbikatı sükûfî icma vasıtasıyla temellendiriyorlar, sarih icmayı kanıtlamak oldukça zordur. Aynı sıkıntı Maliki çevresi için de söz konusudur. Bizzat İmam Malik kimi pekiştirici ifadeler eşliğinde amel, sünnet, emr gibi kelimeler kullanıyorsa da bunların tam olarak kimliğini izah edemiyor. Bu tartışma sürecinde Şafii'nin ameli, sahabe kavli ve sükûti icma konusundaki kanaati menfi bir istikamete evriliyor.

İmam Malik'in ilmi sermayesini teşkil eden Fukaha-yı Seb'a'nın ilmi birikimi, Amel-i Ehl-i Medine'nin omurgasını oluşturuyor. İmam Malik'ten de ders almış olan İmam Şafii, bilahare yazdığı "İhtilafü Malik ve's-Şafii" adlı risalesinde onu bu tür noktalarda eleştiriyor; Muvatta'da muttasıl olarak rivayet ettiği hadis bulunmasına rağmen onun amele göre hüküm verdiğini, Hz. Peygamber'in otoritesini sahabenin otoritesine ezdirdiğini iddia ediyor. Şafii'nin en büyük avantajı hem Hanefî hem Malik çevresinin temel tezlerini iyice vakıf olması ve bunlara yönelik itirazlarını kaleme almış olmasıdır.

Schacht, Şafii'nin bu çevrelere yönelttiği tenkitleri ganimet bilip bütün teşekkül dönemini ihata etmiş gibi o özel itirazları sistemin tamamına yöneltmiştir. Şafii birtakım eleştirilerde bulunmuştur, ama o kesimler daha sonra kendilerini savunacaklardır. Zira meşruiyet şeması, yani şer'ilik sıfatını kazandıracak olan delillerin tamamına ilişkin teorik tartışmalar 300 yıllık bir zaman diliminde kemale erecektir. Şâfiî'den bir, birbuçuk asır sonra durulacak olan bu tartışmalar daha devam ederken, yani Schacht filmin sonunu beklemeden hükmünü vermektedir. Filmin gerisini izlemeye gerek duymadan, Şafii'nin gerek Iraklılara, yani Ebu Hanife çevresine karşı gerek İmam Malik'e karşı Hz. Ömer kökenli amel adını verdiğimiz uygulamanın sünnetle olan irtibatının zayıf olduğuna, bu noktaya yaptığı itirazları kalkıp bütün geleneğimize teşmil ederek sünnetin tamamını tartışmalı hale getirmeye çalışmıştır.

Şimdi burada meselenin daha ayrıntısına girmek isterim ama süre dar. Şafii, itirazlarının bir kısmını er-Redd ala Muhammed b. Hasan eş-Şeybani ile İhtilafu Abdullah ve İbn Mesud adlı risalelerde dile getirmektedir. Bu ikinci risalenin asıl ismi "Kitabu Mâ Halefe el-Ahnafu Abdallah b. Mesud ve Aliyyen" şeklinde olması gerekirken ne yazık ki yanlış isimlendirilmiştir. Muhtemelen bu yanlış müstensihthen kaynaklanmıştır. Bu haliyle isim içeriğini temsil etmiyor. Şafii'nin özellikle usul eksenli kimi polemik ve tartışmaları bu tür risalelerde de yer alıyor. Fakat Müslüman araştırmacıların çoğu Risale dışındaki eserleri pek okumuyor. Ne acıdır ki Schacht bu tür eserleri titiz bir şekilde, paragraf paragraf, cümle cümle okuyup inceliyor, buralardan çıkardığı sonuçları da bize karşı silah olarak kullanıyor. Batı akademiyasında Schacht'ın yazmış olduğu Origins, -ki Azami, kitabının girişindeki bir dipnotta eserin Batı'da neredeyse Bible (Kitab-ı Mukaddes) gibi kabul gördüğünü belirtir- akademik araştırmalarda vazgeçilmez temel eserlerden biri haline gelmiştir. Öyle ki Batı'da ne kadar alanla ilgili lisansüstü tez veya akademik yayın yapılmışsa Schacht'ın Origins'ine referansta bulunmayı yoktur.

Azami hoca ne yapıyor? Azami hoca can havliyle bunlara yetişmek istiyor. Fakat Azami hoca aslında fıkihtan ziyade hadis müktesebatına sahip bir âlim, Hadis cephesinde üzerine düşeni yapıyor. Schacht'ın iddiaları karşısında bu tür savunmalar değerli olsa da yeterli değildir. Schacht'ın stratejisine karşı son derece uyanık ve dikkatli olup bir ekip çalışmak durumundayız.

Mustafa Azami hocanın ömrünün sonlarına doğru biraz geriye çekiliyor izlenimi veriyorsa da durum farklıdır. O, bütün enerjisini reddiyelerle tüketmek yerine geleneksel mirasa ilişkin güç toplamayı tercih etmiştir. Bu bir kaçış değildir. Gelenek konusunda birikimimizi ciddi bir şekilde artırıp güç topladıktan sonra şartlar oluştuğunda onlara karşı yeni hamleler yapmaya hazırlanma çekilişidir. Aslında biz kendi geleneğimizi daha güçlü bir şekilde idrak edip kavrayalım ve diğerleri ile mücadele edebilecek düzeye gelelim.

Şimdi klasik dönem fıkıh usulünde bir hükmün şer'îliğinin hangi kanallarla tesis edildiğine kısaca temas edelim. Yapısı itibariyle kimi kaynak kimi yöntem mesabesinde olan icmali deliller şunlardır:

- 1) Kur'an-ı Kerim
- 2) Sünnet
- 3) İcma
- 4) Kıyas
- 5) İstihsan
- 6) Sahabi Kavli
- 7) Amel-i Ehl-i Medine
- 8) Şer'u men kablenâ
- 9) Mesalih-i Mürsele
- 10) Örf
- 11) Sedd-i zerâi'
- 12) İstishab

Bir hüküm yukarıda saydığımız 12 yoldan biriyle şerilik sıfatını iktisap eder. Ya kanallar ya doğrudan ya dolaylı olarak insan fiili ile vahiy arasında bir irtibat kurar, böylece şer'î değeri belirlenmiş olan o fiil şer'î hükmün konusu olur. Kur'an ve Sünnet nassları, bu nasslarda yer alan hükümlerin illetleri belirlenerek kıyas yöntemi kullanılır. Bütün müçtehitlerin ittifakına mazhar olan bir içtihat icma mesabesine yükselir ve başka hükümler için yeni bir referans kaynağı haline gelir. Sahabe döneminde, özellikle de ilk iki halife döneminde fıkıh yönüyle temayüz etmiş sahabiler belirli ve sınırlı idi, dolayısıyla onlar döneminde icma imkanı nisbeten kolay idi. İbn Hazm ilk iki halife dönemindeki icmayı hüccet sayar. Daha sonraları şartlar zorlaştığı için icmanın gerçekleşip gerçekleşmediği konusu uzun tartışmalara konu olmuştur. Dört sünni mezhep nezdinde

ilk dört delile asli deliller, diğerklerine fer'î deliller denilmiştir. Fer'î deliller aynı zamanda ihtilaf edilen deillerdir de. Biri geçerli, diğeri geçersiz saymış olabilir. Herhangi bir fer'î delili bir müçtehit kabul etmese bile bir diğerk müçtehid kabul edip buna göre bir hüküm vermiş olabilir ve o müçtehit bunu meşru olan ihtilaf kapsamında bir hüküm olarak değerlendirir.

İster ittifak ister ihtilafa konu olan icmali delillerin ayrıntılarına gidildiğinde tartışmalar daha da büyür. Hiçbir icmali delil ihtilaftan ari değildir. Bu durum teşekkül döneminde de sonrasında da böyle olmuştur. Sahabe kavli, sünnet, kıyas, icma, amel, örf gibi bazı deliller yapı itibariyle birbirine geçişken olduklarından kimi tartışmalar da iç içe girmiş durumdadır. Sahabe kavli kendi içerisinde çok karışıktır. Sünnet ile kesişeni var, tamamen farklı olanı var. Merfu, mevkuf, maktu' haberlerin hep birlikte hadis üst başlığı altında yer alması meseleyi yine karmaşıklaştırmaktadır. Amel-i Ehl-i Medine'nin kapsamına neler girer, mesela Tabiun içtihatları da kapsar mı acaba? Amelin örf ile ilişkisi nedir? Bu yapının incelenip analiz edilmesi, bileşenlerine ayrıştırılması gerekir.

Schacht'ın "Living Traditon" ile kastettiği, İmam Malik'in amel kavramıdır. Burada özellikle İmam Malik'in kitabına neden Muvatta ismini verdiğini keşke vakit olsa da açıklayabilsem. Şafii'nin özellikle İmam Malik'i eleştirdiği noktalardan biri budur zaten. Muvatta'da "es-Sünnetü indena", "el-Emrü indena" "el-Emr-ü müctemeu indena" şeklinde çokça kullanılan lafızlarla ne kastettiğini, icma ise kanıtlamasını, değilse icmayı çağrıştıracak bir ismi niye kullandığını, velhasıl kullanılan lafızların kavramsal içeriklerinin hesabının verilmesi gerektiğini belirtir.

Hanefi çevresinin devreye soktuğu İstihsan'a karşı Şafii "İbtalü'l-istihsan" adlı risalesini yazmıştır. İleri sürülen bazı hükümlerin Kur'an, Sünnet, icma veya bunlardan birine kıyas yoluyla temellendirilmediği kimi durumlarda kıyas kimi zaman da istihsan ile meşrulaştırılmaya çalışıldığını, ama istihsanın meşru bir yöntem olmadığını iddia etmiştir. İstihsan karşıtlığı daha sonraları ona atfen şu ifadeyle formüleleştirilmiştir: 'Men İstahsene fekad şerea'. Adı geçen risalenin başında Sedd-i zerâ'i'e de itirazda bulunmuştur. Bir diğerk risalesi olan Siyerü'l-Evza'î'de ise Hanefilerin kıyas uygulamasını eleştirmiştir.

Fıkıh usulü tam olarak teşekkül ettiğinde 12 veya daha fazla farklı yöntemle fikhin içinde yer alan her bir cümlenin ya doğrudan ya dolaylı olarak vahiy ile olan irtibatı

kurulmaya çalışıldı. Schacht'ın tam da silahını doğrulttuğu, hedef aldığı nokta işte bu irtibat noktasıdır. Eserine de bu yüzden Origins adını vermiştir. Sözün özü, Şafii'nin belirtilen noktalara getirdiği kimi itirazlardan cesaret alan Schacht, fıkıhta yer alan hükümlerin büyük çoğunluğunun menşei, kökeni, kaynağının Müslümanların belirttiği gibi olmadığını iddia etmiştir. Filmin tamamını izlemeden ve bütün verileri objektif bir şekilde değerlendirmeden keyfi bir şekilde işine gelen verileri alıp işine gelmeyenleri göz ardı ederek kasıtlı ve bilinçli olarak Müslümanların özgüvenini sarsacak sinsi bir hamlede bulunmuştur. Ne yazık ki İslami ilimler alanındaki kimi akademisyenlerin zihinlerinde kısmi sarsıntılara sebebiyet vermiştir. Asırlardan beri İslam'a karşı biriken kin ve nefretten beslenen bu organize hareketin yol açtığı tahribatı onarmak durumundayız. Saygılarımı sunar, hepinize teşekkürlerimi arz ederim.